

სამოხელეო დანაშაულის ისტორიულ-სამართლებრივი მიმოხილვა და სამოხელეო დანაშაულისა და სასჯელის სახეები ქართულ და მსოფლიო სამართლის ისტორიაში

ირაკლი ნადარეიშვილი

*მთავარი პროკურატურის სამართალწარმოების პროცესში
ჩადენილი დანაშაულის გამოძიების დეპარტამენტის უფროსი,
ევროპის სასწავლო უნივერსიტეტი, განათლების აკადემია,
ავილირებული ასისტენტი*

საკვანძო სიტყვები: სასჯელი, მოწმე, მტკიცებულება

სახელმწიფო (საჯარო) მოხელის ინსტიტუტი სათავეს პირველი სახელმწიფოებრივი ჩანასახის დაარსებისთანავე იღებს. ამგვარ პირველ სახელმწიფოებრივ ჩანასახს საქართველოში კოლხა და დიაოხი წარმოადგენდა. შესაბამისად, პირველი სამოხელეო თანამდებობებიც სწორედ ამ დროიდან ფიქსირდება და მათ ერისთავები (ერისმთავრები) წარმოადგენდნენ. ერისთავს (ძველქართულად „ერი“ – ხალხი, ჯარი და „თავი“ – უფროსი, გამგებელი) – სახელმწიფო ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულის გამგებლის უფლება-მოვალეობებისა და, იმავედროულად, ჯარის სარდლის ფუნქციების განხორციელებაც ეკისრებოდა. უფრო გვიან ეს ყოველივე ორგანიზებული სახელმწიფო სისტემის ფორმებს იღებს. კერძოდ: ლეონტიმროველის ცნობით, ქართლის მეფემ ფარნავაზმა (ძვ. წ. III ს.) განაწესა 7 ერისთავი და 1 სპასპეტი. ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ ნათლად

ჩანდა საჯარო სამსახურის უფლება – მოვალეობების დანაწილების პრინციპები. მეფის მიერ სახელმწიფოებრივი მოწყობის საკითხის რეგულაციისა და გარკვეულ პირთა წრისთვის, კონკრეტული უფლებამოსილების მინიჭების აუცილებელ თანმდევ პირობად ვალდებულებათა განხორციელება წარმოადგენდა. შესაბამისად, დაკისრებული მოვალეობების შეუსრულებლობის, არაკეროვანი შესრულების ან/და განსაზღვრული უფლებამოსილების გადამეტების საფრთხეებიც ისტორიის წიაღიდან იღებს სათავეს.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ კაცობრიობის განვითარების ადრეული სტადიებიდან, სასამართლო ფუნქციებს უმაღლესი, საერო თუ სასულიერო იერარქიის მქონე პირები ითავსებდნენ. ასეთებად ისტორიულად მეფეები, უმაღლესი ქურუმები და მთავრები გვევლინებიან. აღნიშნული გამოწვეული იყო იმ ფაქტორით, რომ ისინი უპრეცედენტო ნდობითა და ძალაუფლებით სარგებლობდნენ, რაც ერთგვარი გარანტია იყო მათ მიერ მიღებული გადაწყვეტილების სამართლიანობისა და მისი აღსრულების გარდაუვალობისა. მაგალითად, ძველ ინდოეთში, ჩვ.წ.აღ-მდე მე-2 საუკუნეში მოქმედი მანუს კანონები 12 თავისა და 2685 მუხლისგან შედგებოდა. მისი მე-8 თავის 1-ლი პუნქტის მიხედვით, მეფე სასამართლო განხილვისთვის უნდა გამოცხადებულიყო მომზადებული, თავისი ბრაჰმანებისა და საუკეთესო მრჩევლების თანხლებით, ჩაცმული მოკრძალებულად და ზედმეტი სამკაულების გარეშე, რაც მისი უბრალოების და სამართლიანობის მანიშნებელი უნდა ყოფილიყო. მანუს კანონების მიხედვით, დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა საქმის განხილვისას მოწმის ინსტიტუტს, როგორც უტყუარ მტკიცებულებას. ცრუ მოწმეობა წარმოუდგენელ ცოდვად მიიჩნეოდა და მას სამუდამო ტანჯვა ელოდა ღმერთებისაგან. მე-8 თავის მე-14, მე-18 და 81-ე პუნქტების მიხედვით „Где на глазах [у судей] дхарма губится адхармой, а правда – ложью, там гибнут [сами] судьи Четверть вины от

[совершения] адхармы идет виновнику, четверть — [лживому] свидетелю, четверть — всем судьям, четверть — царю..... Свидетель, говорящий правду в показаниях, достигает высших миров, а в этом мире – высшую славу; такая речь уважается Брахмой.“¹ მანუს კანონების მიხედვით, ბრალდებული და მოწმე ერთი სტატუსის უნდა ყოფილიყვნენ, თუმცა გამონაკლისებიც დაიშვებოდა. აღსანიშნავია, რომ ქალს, მხოლოდ ქალის საქმეზე შეეძლო ჩვენების მიცემა. როგორც ვხედავთ, მანუს კანონების თანახმად, არა მხოლოდ მოსამართლეებს, თავად მეფესაც კი ეკისრებოდა პასუხისმგებლობა უდანაშაულო ადამიანის მსჯავრდებისთვის. აღსანიშნავია, რომ საქმის გამოძიებისა და სასამართლო განხილვისთვის 18 სახის საფუძველი უნდა არსებულიყო, რომლებიც განერილი იყო კანონებში, ესენია: ვალის გადაუხდელობა, სხვისი ქონების გასხვისება, ვალდებულების შეუსრულებლობა, ხელფასის გადაუხდელობა, ხელშეკრულების დარღვევა, ყიდვა-გაყიდვის ჩაშლა-გაუქმება, პატრონისა და მწყემსის დავა, საზღვრის გამო დავა, ცილისწამება, შეურაცხყოფა სიტყვით და საქმით, ძალადობა (მკვლელობა, დასახინჩება, ცემა...), მრუშობა, ცოლ-ქმრის დავა, სამემკვიდრეო დავა, აზარტული თამაშები. სასჯელებიდან აქტიურად გამოიყენებოდა სიკვდილით დასჯა, კიდურების მოკვეთა, ენის მოკვეთა, კასტრაცია, სარზე გასმა, კოცონზე დაწვა, ძაღლებით დაგლეჯა, ქონების კონფისკაცია, ჯარიმა, ჯოხით ცემა და ა.შ. არასაკმარისი მტკიცებულებების შემთხვევაში გამოიყენებოდა, ასევე საღვთო ორდალები.

ინდოეთში არსებული სახელმწიფო წყობილება ემყარებოდა ოთხ ვარნას (ფენას), მათგან ბრაჰმანთა (ქურუმთა) და ქშატრიათა (სამხედრო დიდებულები, მოხელეები, არისტოკრატია) ვარნებს გაბატონებული მდგომარეობა ეკავათ. „ოფიციალური წარმოდგენებით ბრაჰმანი უპირველეს ხალხთაგანაა. მათი საქმი-

1 მანუს კანონები http://www.bharatiya.ru/india/zak_manu

ანობა საღვთო წიგნების შესწავლა, სასამართლოსა და მმართველობაში მონაწილეობა, კანონებისა და წერილობითი განკარგულებების შემუშავება. მას ეკუთვნის ყველაფერი, რასაც ხედავს; მას შეუძლია მოითხოვოს რასაც მოისურვებს“.² როგორც ვხედავთ, ძველ ინდოეთში, ბრაჰმანთა ვარნას, სხვა სახელმწიფო მოხელეთაგან განსხვავებით, იმუნიტეტი აქვთ მინიჭებული და ერთადერთი სასჯელი, რომლითაც ისტებოდა ბრაჰმანი, იყო გაძევება და გაკრეჭა. აღსანიშნავია ბაბილონის სამეფოში ძვ. წ. XVII-XVIII საუკუნეებში შექმნილი ხამურაბის კანონები. მიუხედავად იმისა, რომ ის მესოპოტამიის ისტორიაში პირველი კანონთა კრებული არ ყოფილა, თავისი სისტემატიზაციით უნიკალურია. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ მოსამართლედ გამწესებული პირისადმი ნდობის ხარისხი იმდენად მაღალი უნდა ყოფილიყო, რომ ერთ საქმეზე სხვადასხვა გადაწყვეტილებების გამოტანა წარმოუდგენელი იყო. მე-5 თავის 66-ე და 67-ე მუხლების თანახმად, იმ შემთხვევაში, თუ მოსამართლე საქმეს განიხილავდა და „ბეჭედს“ დაასვამდა, ხოლო შემდეგ შეცვლიდა გადაწყვეტილებას (რაც განზრახ ან თუნდაც გაუფრთხილებლობით დაშვებული შეცდომის შედეგად შეიძლება მომხდარიყო), მას სასჯელის სახით დაზარალებულისთვის სარჩელში დაფიქსირებული თანხის (ქონების) 12-მაგი ოდენობა უნდა გადაეხადა და, გარდა ამისა, მასვე მომავალში ეკრძალებოდა სამოსამართლეო საქმიანობის გაგრძელება.

საკვლევი თემის ასპექტში საინტერესოა ბიბლიაში აღწერილი მოსეს კანონები და მტკიცებულებათა სტანდარტი უძველეს ისრაელში, კერძოდ: „იპოვოს თუ ვინმე შენ შორის, ანუ ქალაქთა შენთა, რომელ-იგი უფალმან ღმერთმან შენმან მიგცეს შენ მამაკაცი, გინა თუ დედაკაცი, რომელმან ქმნეს ბოროტი წინაშე უფლისა ღმრთისა შენისა და გარდაჰყდეს მცნებათა მისთა,

და აგრძნეთ, გამოიძიეთ, გამოიკითხეთ ფრიად და, თუ ქეშმარიტად ყოფილიყოს სიტყუაჲ ეგე ბილწებისაჲ შორის ისრაჳლსა, განიყვანო კაცი იგი გარეშე ქალაქსა, გინა თუ მამაკაცი იყოს, გინა თუ დედაკაცი იყოს, ქვაჲ დაჰკრიბონ მას და მოკუდეს. და, რომელი-იგი მოკუდებოდის, ორითა და სამითა მოწამითა მოკუდინ, ნუ ერთითა მოწამითა, ჴელნი პირველად მოწამეთა შეეხნედ. მოკუდინებად სიკუდილისა თანამდებისა მის, და მაშინლა ყოვლისა მის ერისანი შემდგომად მათისა, მოისპენ უკეთური იგი თქუნ შორის.“³ როგორც ვხედავთ, დანაშაულის ჩამდენ პირს სიკვდილით სჯიდნენ ჩაქოლვის გზით, თუმცა მოსეს კანონი ერთი მოწმის ჩვენების საფუძველზე გასამართლებას კრძალავდა. 2-3 და მეტი მოწმე უნდა გამოჩენილიყო, რათა განაჩენი აღსრულებულიყო. გარდა ამისა, პირველ რიგში, სწორედ დამნაშავის წინააღმდეგ მამხილებელი ჩვენების მიმცემ მოწმეს უნდა დაეწყო ჩაქოლვის პროცესი და შემდეგ მთელ იქ მყოფ ხალხს დაესრულებინა. იმ შემთხვევაში, თუ საქმე რთული იყო და გადაწყვეტილების მიღება ძნელდებოდა, გადაწყვეტილება მღვდლებსა და მსაკულებს უნდა მიეღოთ. მოსეს კანონებში აღწერილია ცრუმოწმეობაც. ასეთ შემთხვევაში, იგი უნდა დასჯილიყო იმავე სახის სასჯელით, როგორი სასჯელიც მის მიერ ცრუ ბრალდებით მხილებულს ელოდა.

ამ მხრივ საინტერესოა მუსლიმანური სამართალი. არაბთა სახალიფოში მექამედინას პერიოდიდან მოყოლებული აქტუალური გახდა შარიათის კანონები, რომელიც თავის მხრივ ყურანიდან გამომდინარეობს. „შარიათს უწოდებდნენ ისლამის რელიგიურ-ეთიკური და სამართლებრივი ნორმების კრებულს, დაფუძნებულს მუსლიმანთა საღვთო წიგნზე (ყურანზე), სუნასა და ფიკჰზე“.⁴ შარიათის დამუშავება VII-დან XII საუკუნემდე მიმდინარეობდა.

2 ჩერნილოვსკი ზ.მ., 1992. „სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, გვ.24.

3 ძველი აღთქმა, მეორე რჯული, თავი მე-17, მე-19. <http://www.orthodoxy.ge/tserili/biblia/sarchevi.htm>
 4 ნადარეიშვილი გ., 2008. სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია. თბილისი, გვ.291.

მუსლიმანური სამართალი თეოლოგიურ ნორმებთან იყო გადახლართული და სამართლის ნორმათა გამოცალკევება მხოლოდ X საუკუნიდან მოხდა, თუმცა კვლავაც ინარჩუნებს მჭიდრო კავშირს ყურანთან. სამართლის ნორმებად, არაბთა სახალიფოში, შარიათის კანონებთან ერთად, ხალიფის ბრძანებები და ფირმანებიც მოიაზრებოდა. არაბთა სახალიფოში მოქმედი შარიათის კანონების მიხედვით, სასამართლო შეჯიბრობითობის პრინციპებზე უნდა წარმართულიყო. ამასთან, მოდავე მხარეებს თავად უნდა ემართათ პროცესი და ადვოკატის აყვანა ეკრძალებოდათ. მუჰამედის შემდეგ უზენაესი სამართლიანობის სიმბოლოდ ხალიფები მოიაზრებოდნენ. არაბეთში, ისევე როგორც მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში, ერთმანეთთან შერწყმული იყო საერო და სასამართლო ხელისუფლება. ხალიფები ნიშნავდნენ მოსამართლეებს, რომელთაც გადაწყვეტილება სწორედ ხალიფისა და მუჰამედის სახელით გამოჰქონდათ. სასამართლო მეჩეთში იმართებოდა. სასამართლო პროცესი ერთ დღეში უნდა დასრულებულიყო და არ არსებობდა ზემდგომი ინსტანციის სასამართლო. ამდენად, მუსლიმანური სამართალი გასაჩივრების შესაძლებლობას გამორიცხავდა. განაჩენი სისრულეში გამოცხადებისთანავე მოჰყავდათ. ცალკე აღსანიშნავია მტკიცებულებითი სტანდარტი არაბთა სახალიფოში მუსლიმანური სამართლის მიხედვით: „Особое внимание мусульманское право уделяло свидетельским показаниям. При этом отдавалось явное предпочтение показаниям мужчин: по преступлениям, за которые предусматривались строго определенные меры наказания, во внимание принимаются только свидетельские показания мужчин (четырех по прелюбодеянию, двух по иным деяниям). По менее значительным уголовным делам и обычным спорам показания одного свидетеля мужчины могли дополняться свидетельством двух женщин. В Коране поэтому повлуду сказано: «И берите в свидетели двух мужчин. А если не будет двух мужчин,

то – мужчину и двух женщин, на которых вы согласны, как свидетелей, чтобы если собьется одна, то напомнила бы ей другая...»⁵ როგორც ვხედავთ, არაბულ სამყაროში მამაკაცის მიერ მიცემულ ჩვენებას უპირატესი ძალა ჰქონდა, მათი რაოდენობა 2 ან 4 უნდა ყოფილიყო. ნაკლებად მნიშვნელოვანი საქმეების განხილვისას კი დასაშვები იყო მამაკაცის ერთი ჩვენება ორი ქალის ჩვენებით შევსებულიყო. მტკიცებულებად ითვლებოდა აღიარებითი ჩვენებაც, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის წამების შედეგად არ იყო მოპოვებული. განაჩენის გამოტანა მხოლოდ ვარაუდების საფუძველზე დაუშვებელი იყო. სასამართლო იმართებოდა ღიად და მასზე დასწრება ყველას შეეძლო. X საუკუნემდე სასამართლო პროცესი მხოლოდ ზეპირი მოსმენით იმართებოდა, შემდეგ კი არაბთა სახალიფოში მისი დაოქმების კულტურაც გაჩნდა. მოსამართლის მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილება უნდა ყოფილიყო ყურანის ნორმებზე დამყარებული. განსახილველი საკითხი არ იყო აღწერილი ყურანში ამ შემთხვევაში, მოსამართლეს (იგივე ყადი, მუფტი) უნდა ეხელმძღვანელა სუნას (ადათი, ტრადიცია) ნორმებით, ან ადრე ანალოგიურ საკითხზე სხვა მოსამართლის მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილებებით. როგორც ვხედავთ, მუსლიმანური სამართალი წარმოადგენდა წერილობით დოგმათა და პრეცედენტული სამართლის ნაზავს. ყველაზე რთული იყო იმ გადაწყვეტილების მიღება, რომელიც პირველად მიიღებოდა და მოსამართლეს არ ჰქონდა საშუალება საკანონმდებლო ბაზას დაყრდნობოდა და იგი მხოლოდ შინაგანი რწმენით უნდა გამოეტანა. „И джихадом является либо вынесение независимых решений, исходя непосредственно из бесспорных источников, либо применение уже существующих решений. Независимые решения извлекали из

5 Ливанцев К.Е., История средневекового государства и права – Мусульманское право. http://society.polbu.ru/livancev_gosprav/ch24_all.html

Корана и Сунны ...⁶ მუსლიმანურ სამართალში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა სამოხელეო (კორუფციულ) დანაშაულს. მკაცრად ისჯებოდა ქრთამის აღება-მიცემა და ასეთი დანაშაულის (ცოდვის) ჩამდენი მოხელე ალაჰისაგან დაწყვეტილად ცხადდებოდა. ცოდვად იყო გამოცხადებული, ასევე, ქრთამის მიცემაში შუამავლობა ან სხვა სახით დახმარება: „Согласно Священному Корану любое неправомерное присвоение чужого имущества является грехом. И тем более грехом является подкуп должностных лиц. «Не присваивайте незаконно имущества друг друга и не подкупайте этим [имуществом] судей, чтобы намеренно присвоить часть собственности [других] людей грешным путем», – говорит Всевышний Аллах в Священном Коране(2/188). ... «Да проклянет Аллах дающего и берущего взятку, а также посредничающего в этом».⁷ ყურანში ყურადღება გამახვილებულია ებრაელთა ძველ წესზე, რომლის თანახმად, სასამართლოში მიმავალ ორივე მხარეს მოსამართლეთათვის მიჰქონდათ ძღვენი და რომელსაც მოსამართლეს განაჩენის გამოცხადების წინ აჩვენებდნენ. მოსამართლეს იმის სასარგებლო გადაწყვეტილება გამოჰქონდა, ვისი ძღვენიც უფრო მოსაწონი და ღირებული იყო. მუსლიმანური სამართალი გმობს ებრაელთა ამგვარ ტრადიციას და როგორც ზემოთ ავლნიშნე, ცოდვასთან აიგივებს, რომლის ჩამდენს ჯოჯობეთი ელის. ყურანი ერთმანეთისაგან განასხვავებს ქრთამის ორ ფორმას „რიშვას“ და „სუხტს“: „в последнем приведенном аяте используется не слово «ришва», а арабское слово «сухт». Согласно мнению сподвижника Пророка (мир ему) Ибн Масуда, следует отличать сухт от обычной взятки. «Сухт»

означает взимание платы за оказание помощи в противозаконной деятельности“.⁸ ეს უკანასკნელი მოიაზრება სახელმწიფო მმართველობისა და პოლიტიკის სფეროში განხორციელებულ დანაშაულად. ყურანი განმარტავს, რომ ქურდობა მძიმე დანაშაულია, ხოლო ქურდობა, ჩადენილი მოხელის მიერ – განსაკუთრებით მძიმე. რომის სამართალი, უდავოდ, მიეკუთვნება უძველესი ევროპული სამართლის ძეგლებს, რომელიც, თავის მხრივ, გახდა წყარო და საფუძველი მთელ რიგ ევროპის ქვეყნებში დღემდე მოქმედი სამართლის სისტემებისა. რომის სამართალში სიტყვა Crimina – სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულს აღნიშნავდა, რომელიც, თავის მხრივ, ოთხ კატეგორიად იყოფოდა. ჩვენთვის საინტერესო, ამ შემთხვევაში, პირველი კატეგორიაა, რომელშიც შედიოდა: „ლალატი, შეიარაღებული აჯანყების მოწყობა, ან მეფის ხელისუფლებისა თუ სახელმწიფოს სხვა გამგებელთათვის წინააღმდეგობის გაწევა, ხაზინის გაქურდება, მექრთამეობა, არჩევნების გაყალბება, პროდუქტებით სპეკულაცია, იმპერატორის მიერ აკრძალულ კავშირებში მონაწილეობა, ყალბი ფულის დამზადება, წონისა და ზომის ერთეულების გაყალბება და სხვა“.⁹ უნდა აღინიშნოს, რომ ქრისტიანობამდელ რომში საკმაოდ მკაცრი სასჯელები მოქმედებდა. მაგალითად, ფართოდ გამოიყენებოდა სიკვდილით დასჯის სხვადასხვა ფორმა, საკატორლო სამუშაოები და ქონების კონფისკაცია. იდენტური დანაშაულისათვის მაღალი და დაბალი კლასის მოქალაქეების მიმართ განსხვავებული მიდგომები იყო. მაგალითად, თუ დიდგვაროვანს გასახლებით სჯიდნენ, ამავე დანაშაულისათვის ქვემდგომი კლასის წარმომადგენელს მხეცებს მიუგდებდნენ ხოლმე დასაგლეჯად. სასამართლო განხილვის სტადიაზე მეტად საინტერესოა მტკიცებულებათა სტან-

6 ПЕТРОВСКИЙ А.В., 2013. МУСУЛЬМАНСКОЕ УГОЛОВНОЕ ПРАВО И ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА МУСУЛЬМАНСКИХ ГОСУДАРСТВ. Краснодар, Ст.14.
7 Габбасов Ринат. 20.02.2014 г. Что Ислам говорит о коррупции“. <http://islam-today.ru/obsestvo/kakovo-polozenie-korrupcii-v-islame/>

8 იქვე.
9 მეტრეველი ვ., 2009. „რომის სამართალი“. გამომცემლობა მერიდიანი. თბილისი, გვ.111-133.

დართის არსებობის ფაქტი ძველ რომში, კერძოდ „testis unus, testis nullus” – რაც ნიშნავდა – ერთი მოწმე-არა მოწმე, ნული მოწმე. ამგვარად, გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანა მხოლოდ ერთი მოწმის ჩვენების საფუძველზე, ფაქტობრივად, გამორიცხული იყო. მტკიცებულებებად ითვლებოდა მოქალაქის ფიცი და მისი ჩვენება, წერილობითი დოკუმენტები, მონის გამოკითხვის ოქმები. როგორც ზემოთხსენებულიდან ირკვევა, ძველ რომში, სამართალი სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართულ და საჯარო მოხელის მიერ ჩადენილ და გაწერილ დანაშაულთა უფრო ფართო წრეს იცნობდა, ვიდრე ინდოეთისა თუ მესოპოტამიის სამართლის ძეგლები.

საკმაოდ საინტერესო კვლევა აქვს ჩატარებული დიმიტრი სუროვენს ძველ იაპონიაში სამოხელეო დანაშაულებისა და მათთვის განსაზღვრული სასჯელების შესწავლის კუთხით. III-IV საუკუნეების მიჯნაზე ცენტრალური იაპონიის ტერიტორიაზე შექმნილ იამატოს სახელმწიფოში დაიწყო ძველი იაპონური სამართლის ცალკეული ნორმებისა და იმპერატორთა სხვადასხვა ბრძანებების სისტემატიზაცია-კოდიფიკაცია და ერთიანი სამართლის ფორმირება. იამატოს სამართალი იცნობდა სამოხელეო დანაშაულის სახეებს და მათ კლასიფიკაციას. ტაიხორიცუს კანონებში (702-718 წწ.) სამოხელეო დანაშაული განისაზღვრებოდა ტერმინით „კუდზაი”. „კუდზაი” მოიცავდა: ქრთამის აღება-მიცემას სამსახურებრივი მდგომარეობის გამოყენებით, სამსახურებრივ გულგრილობას, თუ მის შედეგად მოქალაქეს, ან საზოგადოებას ზიანი მიადგებოდა. ცნობილია სამსახურებრივი გულგრილობისთვის დასჯილთა ვინაობებიც. მაგალითად, იმპერატორ ინგეს ბრძანებით 442 წელს გარდაცვლილი იმპერატორის დაკრძალვის რიტუალების მომზადება დაევალა შესაბამის უფლებამოსილ პირს – ტომატანოსუკუნეს, რომელიც არ გამოცხადდა და ამისთვის სიკვდილით დასაჯეს. 527 წელს, ცუკუსის გუბერნატორი ივაი დასაჯეს სამსახურებრივი მოვალეო-

ბების შეუსრულებლობისთვის. 608 წელს, იაპონიის ელჩმა დაუდევრობით დაკარგა ჩინეთის იმპერატორის წერილი, რისთვისაც სასამართლომ მას გადასახლება მიუსაჯა. იაპონიაში მეშვიდე საუკუნიდან სამოხელეო დანაშაულებათა მოზღვაგება შეიმჩნევა, რის გამოც 645 წელს გამოიცა იმპერატორის ბრძანება, სადაც ეწერა, რომ სახელმწიფო მოხელეები ავლენდნენ „სიზარმაცესა და დაუდევრობას, მაშინ, როცა მათ გულმოდგინეობა და უანგარობა ევალეობდათ.“ ამ პრობლემის მოგვარების მიზნით, იმპერატორის ბრძანებით, შეიქმნა „საჩივრების ყუთი“, სადაც თავსდებოდა ნებისმიერი სახის საჩივარი იმპერატორის დაქვემდებარებაში მყოფ მოხელეებზე. სამსახურებრივი ვალდებულებების არაქვერვანი შესრულების გამო, 646 წელს საცავიდან მოიპარეს სახელმწიფო ხმალი, რის გამოც დასაჯეს საცავზე პასუხისმგებელი მოხელე, ხოლო 3 ოლქის გამგებელი დასაჯეს საჩივრის უპასუხოდ დატოვების გამო. ისტორიიდან არ ჩანს, თუ რა სახის სასჯელები დაედოთ მათ, თუმცა დაფიქსირებულია, რომ ზემოთხსენებულმა მოხელეებმა გამოავლინეს „არატანსალი (სულელური) მიდგომები დაკისრებული მოვალეობებისადმი“. 430 წელს ქარაგნის (ურმების) მთავარმა მცველმა, კურუმა მოტი ნომ, თვითნებურად მიატოვა სამსახური და თან წაიყვანა სხვა მცველები. იმპერატორმა საქმის განხილვის შემდეგ იგი გაანთავისუფლა დაკავებული თანამდებობიდან. 646 წლით თარიღდება ასევე იმპერატორის ბრძანება, რომლის მიხედვით, მან გაასამართლა ორი გუბერნატორი ოტი ნო მურადზი და ნაკოტომი-ნო, იმის გამო, რომ მათ გადაამეტეს თავიანთ უფლებამოსილებას და, თავის მხრივ, თვითნებურად გაასამართლეს დამნაშავეები. 645 წლის კანონი სასჯელს აწესებდა საჯარო მოხელეთა შტატების გაბერვის გამოც. კანონით ასევე დაადგინეს გუბერნატორთა მიერ სამსახურებრივი უფლებამოსილების გადამეტების ფაქტები, როდესაც ისინი მათ ქალაქში შესულ სხვა ოლქის მაცხოვრებლებს აიძულებდნენ თა-

ვიანთი შეხედულებისამებრ სხვადასხვა დროით მძიმე სამუშაოების შესრულებას. იმპერატორის ბრძანებით ამგვარი ქმედება სასტიკად აიკრძალა და დასჯადი გახდა. იაპონური სამართლისათვის ცნობილია ისეთი დანაშაულის სახეები, როგორც იყო ქრთამის აღება და მოსყიდვა (ქრთამის მიცემა). 527 წელს ცუკუსის გუბერნატორი მოისყიდეს სილლას სახელმწიფოს მაცხოვრებლებმა. ისინი პერიოდულად უგზავნიდნენ მას ძღვენს, რათა ამ უკანასკნელს გადაევადებინა ჯარის გამგზავრება კორეაში. ასევე, ცნობილი იყო ქრთამის აღების სანაცვლოდ მომჩივანთათვის უპირატესობის მინიჭების ფაქტები. კერძოდ, ძღვენის სანაცვლოდ მათი საჩივრები უპირატესად განიხილებოდა, ვიდრე სხვა საჩივრები. ასეთ შემთხვევაში, ქრთამის ამღებს სასჯელად ედებოდა აღებული ქრთამის ორმაგი ოდენობის სახელმწიფოს სასარგებლოდ გადახდა. როგორც ირკვევა, აღნიშნულმა ნორმამ არ იმუშავა და იმპერატორი იძულებული გახდა 1 წლის შემდეგ 646 წელს გაემკაცრებინა სასჯელი. ჯარისმასთან ერთად, დამნაშავე უნდა დაქვეითებული რანგით, ხოლო დაბალი რანგის ჩინოვნიკი ბამბუკის ჯოხებით ცემით დაისჯებოდა. მიუხედავად ამისა, იაპონიაში მექრთამეობამ მყარად მოიკიდა ფეხი და სასახლის კარზეც აქტუალური გახდა. ქრთამის აღებაში შემჩნეულნი იყვნენ პრინცები და ე.წ. სეფექალებიც კი. აღნიშნულის გამო, 681 წელს იაპონიის იმპერატორმა გამოსცა ბრძანება, რომ დაისჯებოდა ყველა, მიუხედავად სტატუსისა და იმპერატორის კარზე დაკავებული სამოხელეო რანგისა. (კონკრეტული სასჯელი მითითებული არ იყო.) ძველ იაპონიაში, ასევე, ცნობილი იყო მითვისება სამსახურებრივი უფლებამოსილების გამოყენებითა და სამსახურებრივი გაფლანგვის დანაშაულთა სახეები. ძირითადად აღწერილია იარაღის, ცხენებისა და თივის მითვისება-გაფლანგვის ფაქტები. სასჯელად განისაზღვრებოდა რანგით

დაქვეითება, ხოლო დაბალი ჩინის მოხელეთა მიმართ გამოიყენებოდა ფიზიკური სასჯელები. ამასთან, დამნაშავე ვალდებული იყო ორმაგად დაებრუნებინა მითვისებული ქონება. ანალოგიური ფორმით ისჯებოდა მოხელის თანამზრახველიც. ცალკე დანაშაულად განიხილებოდა სამსახურებრივი სიყალბე. იაპონიაში ამ კონტექსტში ოფიციალურ დოკუმენტში არასწორი მონაცემის შეტანა მოიაზრებოდა. ტაიხორიცუს კანონებით დადგენილი იყო ოფიციალური დოკუმენტაციის წარმოებისა და შევსების ფორმები, როგორებიც იყო წერილობითი განაჩენები, კერძო სააღრიცხვო (საანგარიშო) წიგნები, დაკარგული და მოპარული ქონების სიები, საბაჟო საშვები, იმპერატორის სასახლეში შესასვლელი საშვები და ა.შ. აღსანიშნავია, რომ საჯარო მოხელეთა გასაკონტროლებლად იმპერატორის კარზე შექმნილი იყო ცენზორთა პალატა, რომელიც თანამედროვე გენერალური ინსპექციის უფლებამოსილებით იყო აღჭურვილი. როგორც ვხედავთ, ძველ და ადრეფეოდალურ იაპონიაში, სახელმწიფოებრივ დონეზე იყო აყვანილი და რეგულირებული სამოხელეო დანაშაულთან ბრძოლის პოლიტიკა და ის საკმაოდ დახვეწილ და სრულყოფილ კანონებად იყო გაწერილი. იაპონური სამართალი იცნობდა თითქმის ყველა სახის სამოხელეო დანაშაულის ფორმას.¹⁰

ასევე, საინტერესოა, საფრანგეთის მეფე ფილიპე მე-2 ავგუსტესის სამართალი (1180-1223 წწ.) აღნიშნული სამართლის აქტი გამოიცა იმ წესების დასადგენად, რომლითაც უნდა ემოქმედათ მონარქის ქვეყანაში არ ყოფნის პერიოდში. მართლმსაჯულებას საფრანგეთში ე.წ ბაიები ახორციელებდნენ, რომლებსაც ირჩევდნენ კეთილსინდისიერების, გონიერებისა და საზოგადოებაში დამკვიდრებული სახელის მიხედვით. სამართალს

10 Суровень Д.А., 2011. Должностные преступления в древней и ранне средневековой Японии. Издательская группа "Юрист" (Москва), #20, Стр. 39-44.

პარიზში 6 ბაია, ხოლო სხვა ქალაქებში 4 ბაია აღასრულებდა. ასევე, ადგილობრივ მოსამართლეებად გვევლინებიან პრეველები. საქმის განხილვას 2 ბაია მაინც უნდა დასწრებოდნენ. გარდა ამისა, ოთხ თვეში ერთხელ, თავად დედოფალს, მეფის ბიძასა და მთავარეპისკოპოსს უნდა განეხილათ სამეფოში წარმოშობილი დავები და დანაშაულები. მე-5 მუხლის მიხედვით, თუ ბაია ჩაიდენდა დანაშაულს, ასეთ საქმეებს უშუალოდ დედოფლის შემადგენლობით განიხილავდა სასამართლო, თუმცა თანამდებობიდან ვერ გადააყენებდნენ ბაიას, გარდა მკვლელობის, ძარცვისა და ღალატის შემთხვევებისა. დანარჩენ შემთხვევებში კი მხოლოდ წერილით უნდა ეცნობებინათ მეფისთვის. ასეთი ქმედებისთვის სასჯელად მე-7 მუხლში აღწერილია: „ჩვენ კი ღვთის განგებით უფლება გვაქვს, როცა გავიგებთ ქვეშარიტებას, შური ვიძიოთ იმგვარად, რომ ის გაკვეთილი გახდეს სხვებისთვის“.¹¹ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამგვარი ჩანაწერი საკმაოდ მკაცრი სასჯელის გამოყენებას მოასწავებდა. ანალოგიური უფლებები და ვალდებულებები გააჩნდათ ბაიებს პრეველების მიერ დანაშაულის ჩადენისა და მათი მხილების შემთხვევაში.

გვერდს ვერ აგუვლით XVI საუკუნეში, რუსეთში, ივანე IV-ს (მრისხანე) მეფობის დროს გატარებულ სამართლებრივ რეფორმას. მეფის ცალკეულ ბრძანებათა და სამართლის ნორმათა თავმოყრა-სისტემატიზაციის შემდეგ, რუსეთის სახელმწიფოში 1550 წელს შეიქმნა სამართლის წიგნი, რომელიც „Судебник Ивана IV, Судебник 1550 года“ სახელითაა ცნობილი. ივანე მრისხანეს სამართლის წიგნი 100 მუხლისაგან შედგება და მასში ასახული ნორმათა ნაწილი ჩვენთვის საინტერესო სამოხელეო დანაშაულებს ეთმობა.

სამართლის წიგნის პირველივე მუხლში ფიქსირდება იმპერატიული აკრძალვა მოსამართლეთა მხრიდან ქრთ-

ამის აღებისა და სხვა ანგარებითი მიზნით სასამართლო გადაწყვეტილების გამოტანასთან დაკავშირებით: „судьям запрещается брать за производство суда и ходатайств взятки; а также решать дело несправедливо из-за мести или дружбы со стороны.“¹² სამართლის წიგნის მე-2, მე-3 და მე-4 მუხლები ბოიარებს და სხვა მოხელეებს, რომელთაც მეფისგან მინიჭებული ჰქონდათ სამოსამართლეო ფუნქციები, უკრძალავს საქმის საფუძვლიანი განხილვის გარეშე გადაწყვეტილების გამოტანას. იმ შემთხვევაში, თუ გადაწყვეტილება ქრთამის სანაცვლოდ, მიკერძოებულად იქნებოდა გამოტანილი და ეს დადასტურდებოდა, საქმის განმხილველი მოსამართლე სამმაგი ოდენობით უნაზღაურებდა დაზარალებულს ზიანს და იგი დაექვემდებარებოდა მეფის შეხედულებისამებრ დასჯას. მე-4 მუხლში საუბარია სამსახურებრივ სიყალბეზე: „Ст.4. Если дьяк подделает список или дело запишет не так, как было на суде, без ведома боярина или дворецкого или казначея, и подтвердится, что он брал взятку, то на него налагается штраф, удовлетворяющий истца и он должен быть боярином посажен в тюрьму.“¹³ როგორც ვხედავთ, განზრახ სასამართლოს სხდომის ოქმის გაყალბება უცხო არ იყო რუსული სამართალწარმოებისთვის. იმ შემთხვევაში, თუ ვინმე სასამართლო ხელისუფლების წარმომადგენელს ცილს დასწამებდა ქრთამი აღებაში, მას, ფინანსურ სანქციასთან ერთად, გამათრახება და პატიმრობა ემუქრებოდა. სასამართლო წარმოებისას დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ფიცის ქვეშ მიცემულ მოწმის ჩვენებას. მხარეს თავისი სიმართლის დასამტკიცებლად შეეძლო აერჩია ე.წ. „სასამართლო ორთაბრძოლის“ იგივე დუელი მოწყობა. თუ მოპასუხე ან მომჩივანი ხანდაზმული, ავადმყოფი ან ინვალიდი იყო, მათი სახელით ორთაბ-

11 დოლიძე ი., 1962. „შუა საუკუნეების სამართალი“. თბილისი, გვ.58-59.

12 Цыганова В.Б., Перевод „Судебник Ивана IV“ http://russiahistory.ru/download/library/istochniki/1073676_96334_sudebnik_1550_goda.pdf

13 იქვე.

რძოლაში სხვა პირის დაშვება ხდებოდა. დამარცხებულ მხარეს სრულად უნდა აენაზღაურებინა როგორც ზიანი, ისე სასამართლო ხარჯები. საინტერესოა ერთი გარემოებაც, რუსული სამართლის ნორმებში, თუ საჩივარი მმართველზე ან მის დაქვემდებარებაში მყოფ პირზე შევიდოდა, სატარო მოხელეს პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა არა მხოლოდ მის მიერ ჩადენილი ქმედებისათვის, არამედ დაქვემდებარებაში მყოფი პირების ბრალეულობის გამოც. (მუხ. 22) ბოიართა და სხვა წარჩინებულთა (მოიზრება ყველა ის პირი, რომელიც სახელმწიფოს კმაყოფაზე იყო) მიერ ჩადენილი სიტყვიერი შეურაცხყოფისთვის, ცრუ დასმენისა და ცრუ ბრალდებისათვის ისტებოდნენ ჯარიმით მათი შემოსავლის გათვალისწინებით (ხელფასის ოდენობით), ხოლო მათი ცოლები, ანალოგიური ქმედებისათვის ისტებოდნენ მეუღლის შემოსავლის ორმაგი ოდენობით. (მუხ. 26.) იმ შემთხვევაში, თუ თავად მეფე ან ბოიარი ახდენდა საქმის განხილვას და სასამართლო ვერ დასრულდებოდა, ან საქმეზე გადაწყვეტილების გამოტანა ვერ მოხერხდებოდა, წერილობითი სხდომის ოქმი ილუქებოდა და ინახებოდა გადაწყვეტილების გამოტანამდე. იმ შემთხვევაში, თუ საქმის მასალები დაიკარგებოდა, მთელი პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა მოხელეს, რომელსაც ებარა საქმე და ზიანიც მას უნდა აენაზღაურებინა სრული მოცულობით. ამასთან, იგი ექვემდებარებოდა გამათრახებას. საქმის განხილვისათვის და სხვა სახის დოკუმენტაციის გაცემისათვის, სამართლის ნორმებით დადგენილი იყო შესაბამისი გადასახადი. ზედმეტის გადახდევინება იტებოდასაამმაგი ოდენობით თანხის უკან დაბრუნებით: „Ст. 33. А пошлин брать от правых грамот: боярину запечатать с рубля по девяти денег, дьяку за подпись с рубля по алтыну, по дьячему занаяписание грамоты с рубля по три деньги. Больше ничего не брать. А кто возьмет – вернуть нужно втрое больше; если выяснится, что жалобщик

солгал, его наказать торговой казнью и посадить в тюрьму... Ст.37. А за суд Царя и Великого Князя и его детей пошлины берутся с виноватого (проигравшего), также как и за боярский суд – с рубля по одиннадцати денег, кому Государь укажет, а дьяку семь денег, подьячему две деньги.“¹⁴ – შესაბამისად, პატიმრობით იყო დასჯადი ამგვარი დანაშაულის დაბრალებაც. სამართლის წიგნში აღწერილია საპოლიციო უფლებამოსილებებით აღჭურვილ პირთა მიერ სამსახურებრივი უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენებისა და ქრთამის აღებისათვის დადგენილი პასუხისმგებლობის საკითხებიც. მაგალითად, თუ დამნაშავის დასაპატიმრებლად წარგზავნილი მოხელე ქრთამის აღების ან სხვა მიზეზით არ დააპატიმრებდა დამნაშავეს, ან დაპატიმრებულს სასამართლოს გადაწყვეტილების გარეშე გაათავისუფლებდა, მას ფინანსური სასჯელი და ციხე ელოდა, ხოლო სხვა სასჯელის დადებას თავად მეფე გადაწყვეტდა. (მუხ. 53-54.) ბოიართა და სხვა წარჩინებულთა მიერ ჩადენილ დანაშაულებს მეფის მიერ დანიშნული პირი-მეფისნაცვალი იხილავდა. სამღვდელო პირთა დანაშაულებები განიხილებოდა მიტროპოლიტის, ან მის მიერ დანიშნულ მოსამართლეთა მიერ. თუ დავა ეკლესიასა და საერო პირს შორის წარმოიშობოდა, მაშინ საქმეს განიხილავდა შერეული სასამართლო. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ შუასაუკუნეების რუსეთში კორუფციული და სამოხელეო დანაშაულებები მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენდა და მთელი რიგი სამართლებრივი ნორმების შემუშავება და სამართლებრივი რეფორმის გატარება დასჭირდა სამეფო კარს მათი რეგულაციის მიზნით.

ამ მხრივ, არც საქართველო წარმოადგენს გამონაკლისს და ჩვენს ისტო-

14 Цыганова В.Б., Перевод „Судебник Ивана IV“ http://russiahistory.ru/download/library/istochniki/1073676_96334_sudebnik_1550_goda.pdf

რიაშიც მრავლად მოიპოვება საეკლესიო, თუ საერო სამართლის ძეგლები. სამართლის ისტორიაში ფართოდაა განხილული და გაანალიზებული ისტორიულ-სამართლებრივი ძეგლები, თუმცა ყურადღებას გავამახვილებ ისეთ ძეგლებზე, როგორებიცაა: „ოპიზის სიგელი“ (1027-1072 წწ.), დავით აღმაშენებლის „სიგელი შიომღვიმის მონასტრისადმი“ (1123 წ.), გიორგი მესამის სიგელი (1170 წ.), „ხელმწიფის კარის გარიგება“ (მე-14 საუკუნე), გიორგი ბრწყინვალეს „ძეგლის დადება“ (1334-1335 წწ.), ბექა აღბუღას სამართლის წიგნი, სვიმონ მეფის განწესება მეკობართმძებნელის შესახებ (1590 წ.) და „სამართალი ბატონიშვილის ვახტანგისა“-იგივე ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი (1704-1709 წწ.).

პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ ზემოთხსენებული სამართლის ძეგლები ნათელი დადასტურებაა საქართველოში სამოხელეო და საჯარო ინსტიტუტების არსებობისა და მათ შორის უფლება-მოვალეობათა დანაწილების პრინციპების კუთხით. სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის კუთხით, მეფეს, ცხადია, თანამდებობის პირები ეხმარებოდნენ. ამ მიზნით შექმნილი იყო სხვადასხვა დაწესებულებებიც. იმ თანამდებობის პირებს, რომლებიც მეფის ბრძანებასა და კანონებს აღასრულებდნენ და სამეფოს მართვა-გამგეობაში ეხმარებოდნენ მეფეს „მოხელენი“ ეწოდებოდათ. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, „ხელი“ მნიშვნელობით ლათინური manus „მანუსიდან“ წარმოდგებოდა და უფლებასა და საქმეს აღნიშნავდა. „ხელიდან“ არის ნაწარმოები „ხელმწიფე“ და „ხელისუფალი“ ანუ რაიმე თანამდებობისა და უფლებების მქონე მოხელე. თავად დაკავებულ თანამდებობასაც კი, ამ ტერმინის აზრობრივი დატვირთვიდან გამომდინარე, „სახელო“ ეწოდებოდა. ბაგრატ IV-ის მიეროპიზის მონასტრისადმი ნაბოძები სიგელის მიხედვით, სახელმწიფო მოხელეები ორ ძირითად ჯგუფად იყოფოდნენ „ხელისუფალნი“ და „საქმის-მოქმედნი“. იერარქიულად, ხელისუფალნი ზემდგომ

თანამდებობის პირებს წარმოადგენდნენ. „საქმის-მოქმედნი“, თავის მხრივ, კიდევ ორ კატეგორიად იყოფოდნენ – „დიდნი და მცირენი“. ასევე, ორ ჯგუფად იყოფოდნენ „მოხელენიც“ დაკისრებული უფლება-მოვალეობების მიხედვით. მთავარ ჯგუფში მოიაზრებოდნენ „დარბაზის კარსმყოფნი“, ხოლო მეორე ჯგუფის განმარტებას კი უკვე ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი იძლევა და მათ „საქვეყნოდგამრიგენის“ სახელით მოიხსენიებს. შუა საუკუნეების ფეოდალურ საქართველოში „დარბაზის კარს მყოფთა“, ცხადია, მწიგნობართუხუცესი ქყონდიდელი და სხვა ვეზირები იგულისხმებოდნენ. თანამედროვე გაგებით და მმართველობის ფორმებით თუ გავავლებთ პარალელს, მწიგნობართუხუცესი ქყონდიდელი – პრემიერ მინისტრის უფლებებით აღჭურვილ პირად, ხოლო ვეზირები – მინისტრთა კაბინეტის შემადგენლობად გვევლინებიან. მათ, თანამედროვე გაგებით და სსკ-ის ტერმინოლოგიის მიხედვით, შეგვიძლია იმდროინდელი სახელმწიფო პოლიტიკური თანამდებობის პირები ვუწოდოთ. ისინი სამართლის სპეც. სუბიექტებს წარმოადგენდნენ. საქართველოში ვეზირების თანამდებობებს მწიგნობართუხუცესი, ამირსპასალარი, მეჭურჭლეთუხუცესი, მანდატურთუხუცესი და მსახურთუხუცესი იკავებდნენ.¹⁵ როგორც უძველეს უცხოურ სამართლის ძეგლებში, ისე ქართულში, უზენაეს მართლმსაჯულების განმახორციელებელ ორგანოს მეფე წარმოადგენს, ხოლო მისი ძალაუფლების დასუსტების ჟამს, ამ ფუნქციას, ადგილობრივად ერისთავები ახორციელებდნენ. გაერთიანებული ფეოდალური საქართველოს ისტორიის მიხედვით გამოკვეთილია ორი უმაღლესი სასამართლო ხელისუფლების, სამეფო და საკათალიკოსო სასამართლოების არსებობა-ფუნქციონირების ფაქტი. მეფის სასამართლოს „სამართალი სამეუფეო“ ეწოდებოდა. მეფის სასამართლო ფუნქციებისგან განტვირთვის მიზნით, დაარ-

15 ჯავახიშვილი ივ., 1928. „ქართული სამართლის ისტორია“, წიგნი მე-2. თბილისი, გვ. 83-92.

სებული იყო „საატო კარი“, რომელიც ასევე ახორციელებდა უმაღლესი სასამართლო ინსტანციის ფუნქციებს და მას მნიგნობართუხუცესი წყონდიდელი ხელმძღვანელობდა. ხელმწიფის კარის გარიგების მიხედვით – „წყონდიდელი ორშაბათს დღეს საატო კარსა შიგან დასჯდების. ობოლთადაქვრივთადამიმძღვარებულთა მოჩივართა განიკითხავს“.¹⁶ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მნიგნობართუხუცესი წყონდიდელი მეფის კარზე განუსაზღვრელი ძალაუფლებით სარგებლობდა. მეფეც კი მის დაუკითხავად არ მოქმედებდა, მაგრამ არც მნიგნობართუხუცესს შეეძლო მეფესთან შეთანხმების გარეშე გარკვეული საკითხების გადაწყვეტა. „საურავთაქმნა“ მნიგნობართუხუცესს წყონდიდელს და ვაზირთა უპირველესს არც შეეძლო თვინიერ მეფესა კითხვისა“¹⁷, თანამედროვე გაგებით, სამსახურებრივი უფლებამოსილების გადამეტების თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს ქართველი ჟამთააღმწერლის მიერ აღწერილი ერთი ისტორიული მომენტი. ბასილ წყონდიდელს უსარგებლია მეფე დავით ლაშას ძის მოუცლელობით და „იწყო საურავთაცა ქმნად თვინიერ მეფესა კითხვისა“, იგი მეფის მიერ სიკვდილად იქმნა დასჯილი. როგორც ვხედავთ, მეფის უფლებამოსილებებში შეჭრა და დელეგირებული სამსახურებრივი უფლებამოსილების გადამეტება თავად მეფის კარზე „უპირველესსაც“ კი არ ეპატიებოდა და სიცოცხლის ფასად დაუჭდა.

სამეფო კარზე, ვაზირთა, სპასალართა, ამირახორთა, მებატრეთუხუცესთა, ბარდახნის უხუცესთა, აჩუხნთა, ამირჩქართა, მერემეთუხუცესთა, სახლთუხუცესთა, მნიგნობართუხუცესთა, მეჭურჭლეთუხუცესთა, მამასახლისთა, მოურავთა, გამგებელ-ერისთავთა, ხევისბერთა, გზირთა თანამდებობების არსებობა სამოხელეო სამსახურის კარგად განვითარებული ინსტიტუტების

მაჩვენებელია. ხაზგასასმელია საპოლიციო-სამძებრო ინსტიტუტების არსებობის ფაქტიც. მაგალითად: გიორგი III-ის სიგელში მოხსენიებულია „სამპარავთმძებნელის“ ინსტიტუტი, რომლის საქმიანობაც ქონებრივ დანაშაულებათა (ქურდობა/ყაჩაღობა) გამოძიებითა და დამნაშავე პირთა მხილება – შეპყრობით იყო განსაზღვრული. მოგვიანებით, „სვიმონ მეფის 1590 წლის სიგელით“ ამ ინსტიტუტმა ცვლილება განიცადა და „მეკობართმძებნელად“ გადაკეთდა. კიდევ უფრო მოგვიანებით, კი აღნიშნული ფუნქციები („დასტურლამალის“ მიხედვით) ხევისბერებმა (ხევისთავებმა) შეითავსეს. ვახტანგ VI-ის პერიოდში გვხვდება სამოხელეო მმართველობის ცენტრალური და ადგილობრივი აპარატის მოხელეების ახლებური კლასიფიკაცია. ადმინისტრაციულ-სამეურნეო ფუნქციებს სახლთუხუცესი, ნაზირები და მოლარეები ასრულებდნენ, საპოლიციო უფლებამოსილება ეშიკასბაშს, ბოქაულთუხუცესს, ბოქაულსა და იასაულს ებარათ. სასამართლო შედგებოდა მდივანბეგის, მდივნის, და სასამართლოს იასაულისაგან. სამდივნოში შედიოდა მდივანი, მორდალი, მწერალი და სხვები. ადგილობრივი მოხელეობის ფუნქციები ჰქონდათ სარდლებს, არაგვისა და ქსნის ერისთავებს, ზოგადად ფეოდალებს, მოურავებს, ნაცვლებსა და მამასახლისებს. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ხევისთავის სახელო, რომლის შესახებაც ზემოთ აღვნიშნეთ. ქალაქის მმართველობის სათავეში იდგა მოურავი, რომელსაც ჰქონდა ადმინისტრაციული და სასამართლო ფუნქციები. მას ჰყავდა მოადგილე – მოურავისნაცვალი. ქალაქის მოხელეები იყვნენ აგრეთვე მელიქი და მამასახლისი. ზემოთაღნიშნული სამოხელეო თანამდებობების განვითარება-ფორმაციის ფონზე, ასევე საინტერესოა, სამოხელეო დანაშაულთა სახეებისა და დადგენილი სასჯელების მცირედი მიმოხილვაც. „ძეგლის დადებაში“ სპეციალური მუხ-

16 ჯავახიშვილი ივ., 1928. „ქართული სამართლის ისტორია“, წიგნი მე-2. თბილისი, გვ. 93.
 17 იქვე.

ლითაა განსაზღვრული ერისთავთა, გამგებელთა და ხევისბერთა სამხედრო ვალდებულებები და ამ ვალდებულებათა არშესრულების, ან არატეროვანი შესრულებისთვის დაწესებულია შესაბამისი სანქციებიც: „სალაშქრო საქმე ასე გავაჩინეთ: რომელიც ქუეყანა და თემი აწვივნეს ბრძანებითა ერისთავმან და განმგებელმან და ჟამიერად არ გამოვიდნენ, ქუეყანამან თუ სოფელმან და თუ ერთმან კაცმან და რაზომცალა კაცმან დააკლოს ლაშქრობა, ერთს წელიწადს არ შეენდოს და მამული დაეჭიროს სასეფოდ და თუ ითოჯარი წაეგვაროს სასეფოდ და მეორეს წელიწადს მამული ისევ ებოდოს ერისთვისა და გამგებლისაგან საურავითა, ესე ჰეროვნისა და მსოფლიონისა იყოს და თუ ჯევისბერმან დააკლოს და არ გაჰყვეს, ჯევისბერობა და მამული წაელოს და ერთს წელიწადს უკან მამული ისევ ებოდოს, თუნა მსახური იყოს და სხვა არა შეეცოდოს რა.“¹⁸

როგორც ვხედავთ, ასეთი დანაშაულისათვის სასჯელის სახედ, ძირითადად, ქონებრივი სანქცია მოქმედებდა, იგი დროებით ედებოდა დამნაშავეს და თუ სხვა დანაშაულში არ იმხილებოდა, ერთი წლის შემდეგ სასჯელისაგან თავისუფლდებოდა. ქართული სამართლის ძეგლები იცნობენ სამოხელეო დანაშაულის ისეთ სახეს, როგორც ქრთამია. ბექა აღბუღას სამართლის წიგნის მიხედვით: „თუ ბჭისაგან ქრთამის აღება გამოჩნდეს, იგი ნაბჭობი ტყუილი იყოს და მას ბჭეს ასი ავი სახელნი დაესხნენ“... და ოდესცა გამოსჩნდეს, იგი კაცნი ახლად გაინჭნენ“¹⁹ (მუხ. ჟა). ქრთამის მიცემის გამოვლენისას, სასამართლოს გადაწყვეტილება გაუქმებულად ჩაითვლებოდა და საქმე ხელახლა უნდა განხილულიყო. ქრთამის აღების ფაქტზე რაიმე კონკრეტული სასჯელის სახე დადგენილი არ იყო და ამგვარი მხოლოდ უნდა ვივარაუდოთ. აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდისთვის სიტყვა ქრთამს ორგვარი გაგება ჰქონდა, როგორც კა-

ნონიერი საზღაური-გასამრტელო, ისე უკანონო საზღაური რაიმე ქმედებისათვის მიკერძოებისათვის. განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულებისათვის იმჟამინდელი საჯარო მოხელეები (ერისმთავრები, სპასალარები, ხევისბერები, გამგებლები და ა.შ) შესაძლებელია უფრო მკაცრი სასჯელებითაც დასჯილიყვნენ, ვიდრე ყმაგლეხისა, თუ მამულის ჩამორთმევა ან/და შერისხვა იყო. კერძოდ, მძიმე სასჯელთაგან ქართული სამეფო სამართალი იცნობდა თვალების დაშანთვას, ენის, ცხვირისა თუ სხვა კიდურის მოკვეთას, ქვეყნიდან გაძევებას და იშვიათ შემთხვევაში თავის მოკვეთას, ხაროში, დილეგში და საპყრობილეში მოთავსებას. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ თამარის მეფობის ჟამს, სხეულის კიდურების მოკვეთით დამახინჯების სასჯელი თითქმის აღმოიფხვრა.

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ისტორიულად ცნობილია სახელმწიფოსა და სახელმწიფო მმართველობის წინააღმდეგ განხორციელებული ორი სახის დანაშაული. ესენია: 1. განდგომა და ღალატი და 2. მეფის შეურაცხყოფა. განდგომასა და ღალატს შორის, ავტორი, მიუხედავად მათი ერთად მოხსენიებისა, მკვეთრ ზღვარს ავლებს. განდგომა თავის თავში მოიაზრებს დაუმორჩილებლობას არსებული მმართველობის წინააღმდეგ, როდესაც ირღვევა ქვეყნის პოლიტიკური ერთიანობა და იწყება შიდა ბრძოლა გავლენის მოსაპოვებლად, ან ამგვარის გასაფართოებლად. განდგომას იგი მოიხსენიებს „აშლილობად“, „შფოთად“, „ორგულობად“ (განდგომა/ღალატის მაგალითები უხვად გვხვდება საქართველოს ისტორიაში, ბაღვაშთა დინასტია განდგომის კლასიკური მაგალითია). რაც შეეხება ღალატს, იგი გაცილებით მძიმე და ვერაგულ დანაშაულადაა აღქმული და სასჯელიც შესაბამისია – სიკვდილით დასჯა. ღალატად მიჩნეულია მტერთან გარიგება, ან/და სამეფო ტახტის ხელში ჩასაგდებად შეთქმულების მოწყობა, ან შეიარაღებული გამოსვლა. მეფის შეურაცხყოფისთვის

18 ჯავახიშვილი ივ., 1928. „ქართული სამართლის ისტორია“, წიგნი მე-2. თბილისი, გვ.93-95.

19 იქვე.

ისტორიულად სასჯელის სახით ენის მოკვეთა იყო დაწესებული, რის შემდეგაც, შესაძლოა სიკვდილითაც კი დასჯილიყო შეურაცხმყოფელი. დიდგვაროვანთა თვითნებობისა და ურჩობა/განდგომისათვის სასჯელად საპყრობილეში ჩასმის მრავალი ისტორიული ფაქტი არსებობს, რიგ შემთხვევებში ქვეყნიდან გაძევება, თვალების ამოშანთვა და სიკვდილით დასჯაც გამოიყენებოდა. ამ კონტექსტში, აღსანიშნავია, ლიპარიტ ბაღვაშისა და მეფე დავით აღმაშენებლის ურთიერთდამოკიდებულება. „ინება განურთა მისი, ამისთვისცა პყრობილ ყო იგი ჟამსა რაოდენსამე, რომელი კმა იყო განსასწავლებლად გონიერისა ვისმე“ – იუწყება მემათიანე (გვ 521, 288). მიუხედავად ამისა, „ლიპარიტ ამირამან აწყობათვე მამულ-პაპურთა კუალთა სვლა“. როგორც ვხედავთ, საპყრობილეში ყოფნამ ურჩ ერისთავზე დიდი გავლენა ვერ მოახდინა და „ორგულობისთვის“ ბაღვაში საბოლოოდ გააძევეს ქვეყნიდან 1097 წელს.²⁰

ცნობილია, რომ განდგომის გამო დემეტრე 1-ლმა დავით აღმაშენებლის ძემ, თავისი შვილის დავითის მომხრე დიდებულები ამოწყვიტა – „ამისა სამეფოსა დიდებულნი რომელმენი ექსორია ქმნითა, რომელნი მესიკუდილითა და რომელნიმე განმპატიჟებით“.²¹ მემათიანე განდგომად მოიხსენიებს 1177 წელს გიორგი მესამის დასამხობად, დემნა ბატონიშვილის მიერ მოწყობილ შეთქმულებას. „დემნას, ვითარცა განდგომილს უფლისწულს თვალები დასთხარეს და გამოასაქურისეს, რომ შთამომავლობა არა ჰყოლოდა“²², ხოლო მისი მომხრე ორბელები მეფის ბრძანებით დაუხოცავთ. გიორგი მესამის სახელს უკავშირდება 1179 წელს საკანონმდებლო კრების მოწვევაც, რომელმაც გახშირებული ქურდობა – ავაზაკობის აღმოსაფხვრელად

სასჯელად ჩამოხრჩობა დაადგინა. ხაზგასმულია, რომ კანონი ერთნაირად ეხებოდა „აზნაურსაცა და უაზნოსაც“.

ისტორიაში დიდგვაროვან აზნაურ-მოხელეთა გაფიცვად არის მოხსენიებული ყუთლუ-არსლანის (ვეზირი) დასის პოლიტიკური გაფიცვა (განდგომა) თამარ მეფის წინააღმდეგ, რომლებიც წოდებრივი უპირატესობების აღდგენას მოითხოვდნენ, რაც, თავის დროზე, დავით აღმაშენებლმა გააუქმა და „პატივის მიგება“ (თანამდებობაზე დანიშვნა-დაწინაურება) მხოლოდ დამსახურებისამებრ დაადგინა. მიუხედავად დასის მარცხისა, როგორც ჩანს, მხოლოდ ყუთლუ-არსლანი დაისაჯა, თუმცა კონკრეტულად რა სახის სასჯელი დაედო მას, ამის შესახებ ისტორიაში ცნობები არ მოიპოვება. აღნიშნული ფაქტი ხაზგასასმელია იმ კუთხითაც, რომ განდგომილ მოხელეებს თავიანთი მოთხოვნა შეიარაღებულ ამბოხში არ გადაუზრდიათ, ქმედება პოლიტიკურ ქმედებებს არ გასცილებია და მათ აბსოლუტური მონარქიის „ჩარჩოებში“ მოქცევა სურდათ. გარდა ამისა, განდგომილთა ეს მცდელობა, რეალიზაციის შემთხვევაში, რევოლუციური სიახლე იქნებოდა მსოფლიო ისტორიაში, არა მხოლოდ მმართველობის ფორმის შეცვლის კუთხით, არამედ სამოხელეო სამართალი და რეგულაციები რადიკალურად სხვა განვითარებას ჰპოვებდა.

საქართველოში, განსაკუთრებით კი მის მთიან ნაწილში, მოქმედებდა ასევე ჩვეულებითი სამართლის ნორმები. ამ კუთხით საინტერესოა ე.წ. „ფშაური რჯულის“ მიმოხილვა. მთიან საქართველოში მოქმედებდა განსხვავებული სასჯელთა სისტემა. მაგალითად, აქტიურად გამოიყენებოდა ჩაქოლვა იგივე „ჩაქვავება“ – ამ სასჯელს ძირითადად ხატისა და თემის ღალატის დადასტურების შემთხვევაში იყენებდნენ, რაც, თავის მხრივ, სამშობლოს ღალატს უტოლდებოდა. ასევე, ჩაქოლვით ისჯებოდა „უკუნელთა შეგმანვა“, რაც სისხლიერ ან სულიერ ნათესავთან სექსუალურ კავშირს გულისხმობდა. ჩაქოლვით ისჯებოდა „ძა-

20 ჯავახიშვილი ივ., 1979. თხზ. 12 ტომად. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ტ. II. გვ.194-195.
 21 ჯავახიშვილი ივ., 1929. „ქართული სამართლის ისტორია“, წიგნი მეორე. გვ.95.
 22 ჯავახიშვილი ივ., 1929. „ქართული სამართლის ისტორია“, წიგნი მეორე. გვ.242.

ლით გაბიჭიანებაც“, იგივე გაუპატიურება, თუმცა, ამ შემთხვევაში, დამნაშავე ჩაქოლვას შესაძლოა გადარჩენოდა მსხვერპლთან დაქორწინების შემთხვევაში. გამოიყენებოდა გვემითი და გამაწილებელი სასჯელებიც: „ღუდითა მიმთხვევაი, და ჯგანაგის კვრა, კუერთხითა ცემა, ჯოხის კვრა, გახეიბრება, გაჭურება (ცხვირის ან ყურის მოკვეთა. გამოიყენებოდა მოლაღატე ცოლების მიმართ)“. გამაწილებელი სასჯელები იყო: ბოძზე გაკვრა, ყელსაბლიანი ჩამოტარება, ნაქურდალის ზურგზე აკიდება, სახალხოდ სილის გაწვნა, ვირზე უკულმა შესმა და ა.შ. ცალკეა აღსანიშნავი ფეოდალურ საქართველოში არსებული სამართლის მიხედვით დადგენილი მტკიცებულებათა სტანდარტი და მტკიცებულებათა სახეები. ვახტანგ მეფის სამართლის წიგნის მეექვსე თავში აღწერილია იმჟამინდელ მტკიცებულებათა 6 სახე, კერძოდ: 1. ფიცი, 2. შანთი, 3. მდულარე, 4. ხმალი, 5. მოწმე, 6. ცოდვის მოკიდება. არსებობდა ასევე მტკიცებულების ისეთი სახე, როგორცაა – ორდალი, იგივე ღვთის მსჯავრი, თუმცა იგი, ისევე როგორც შანთითა და მდულარით

გამოცდა, იშვიათად გამოიყენებოდა. გამოყენებად მტკიცებულებათა ძირითად სახეებს წარმოადგენდა მოწმე, ფიცი (ხატზე დაფიცება) და ხმალი გამოწვევა (დუელი). მნიშვნელობა ჰქონდა მოფიცარის სოციალურ და იერარქიულ მდგომარეობასაც, შესაძლებელი იყო ფიცის დამდებთა რიცხოვნობის განსაზღვრაც.

ეს მცირე ისტორიულ-სამართლებრივი ანალიზიც ცხადყოფს, რომ სახელმწიფოს განვითარების სხვადასხვა ეტაპებზე, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა სახელმწიფო მოხელეთა მიერ ჩადენილ დანაშაულებებს და ამისთვის სამართლის სპეციალური ნორმების დაწესებას და დანაშაულის შესაბამისი მტკიცებულებათა სტანდარტების დადგენას. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სამართლის ადრეული და ფეოდალური ეპოქის ძეგლები სამოხელეო დანაშაულების გამიჯვნა-დიფერენციას არ იცნობდა და ის ასოცირდებოდა მმართველი რეჟიმის წინააღმდეგ ამბოხთან, სამხედრო დანაშაულთან, ქრთამთან და ღალატთან, რაც იმით აიხსნება, რომ საერო მოხელე, იმავდროულად, სამხედრო ფუნქციებსაც ითავსებდა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. „მანუს კანონები“ http://www.bharatiya.ru/india/zak_manu
2. ჩერნილოვსკი ზ.მ., 1992. „სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
3. ძველი აღთქმა, მეორე რტული, თავი მე-17, მე-19. <http://www.orthodoxy.ge/tserili/biblia/sarchevi.htm>
4. ნადარეიშვილი გ., 2008. სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია. თბილისი.
5. მეტრეველი ვ., 2009. „რომის სამართალი“. გამომცემლობა მერიდიანი. თბილისი.
6. დოლიძე ი., „შუა საუკუნეების სამართალი“. თბილისი, 1962 წ.
7. ჯავახიშვილი ივ., 1928. „ქართული სამართლის ისტორია“. თბილისი.
8. ჯავახიშვილი ივ., 1979. თხზ. 12 ტომად, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
9. 9. Законы вавилонского царя Хаммурапи. <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/hammurap.htm>
10. Ливанцев К.Е., История средневекового государства и права – Мусульманское право. http://society.polbu.ru/livancev_gosprav/ch24_all.html

11. Петровский А.В., 2013. Мусульманское уголовное право и особенности уголовного законодательства мусульманских государств. Краснодар.
12. Габбасов Ринат. „Что Ислам говорит о коррупции“. 20.02.2014 г. <http://islam-today.ru/obsestvo/kakovo-polozenie-korrupcii-v-islame/>
13. Суровень Д.А., 2011. Должностные преступления в древней и ранне средневековой Японии. Издательская группа “Юрист” (Москва), #20.
14. „СУДЕБНИК 1550 г“. Перевод В. Б. Цыганова. http://russiahistory.ru/download/library/istochniki/1073676_96334_sudebnik_1550_goda.pdf

HISTORIC – LEGAL OVERVIEW OF AN OFFICIAL MISCONDUCTS AND TYPES OF SENTENCES IN GEORGIAN AND WORLD HISTORY OF LAW

Irakli Nadareishvili

*Office of the Chief Prosecutor of Georgia,
Head of the Department to Investigate Offenses Committed
in the Course of Legal Proceedings, Doctoral student
of the Caucasus University*

KEYWORDS: Wittness, Punishment, Evidence

RESUME

The article covers monuments of religious law, including, both, Georgia and different countries of the world. Special attention is paid to the records kept by the ancient monuments of the law which included direct or indirect regulations with regard to official offenses and established certain sanctions for those acts. The author reviews minimum standards of proving culpability in accordance with different approaches of the authors of the monuments of law of different countries in different ages. The notion and importance of official offenses during different stages of development of the mankind are analyzed based on the examples from Europe and Asia. This article also provides historical-legal analysis of official/corruption offenses, its classification and the methods of combatting, based on historical sources.

NOTES:

1. The Laws of Manu. (In Russian)
2. Chernilovsky Z.M., 1992. History of State and Law, Tbilisi State University Press, Tbilisi. (In Georgian)
3. The Bible, the Old Testament, the Second Law, Chapter XVII, XIX. (In Georgian)
4. Nadareishvili G., 2008. History of State and Law, Tbilisi. (In Georgian)
5. Metreveli V., 2009. Roman Law, Meridiani, Tbilisi. (In Georgian)
6. Dolidze I., 1962. Medieval Law, Tbilisi. (In Georgian)
7. Javakhishvili Iv., 1928. History of Georgian Law, Book II, Tbilisi. (In Georgian)
8. Javakhishvili Iv., 1979. Works in 12 volumes, volume VII. (In Georgian)
9. The Laws of the Great King Hammurabi. (In Russian)
10. Livantsev K.E., The History of Medieval State and Law – Muslim Law. (In Russian)
11. Petrovskii A.V., 2013. Muslim Criminal Law and Specifics of Criminal Legislature of Muslim States, Krasnodar. (In Russian)
12. Gabbasov R., 2014. What Islam says on Corruption. (In Russian)
13. Suroven D.A., 2011. Official Offences in Ancient and Early Medieval Japan, The Publishing Group “Jurist”, Moscow. (In Russian)
14. V.B. Tsiganova, legal proceedings of 1550. (In Russian)